

АНЕКДОТЪТ В “МИТОЛОГИЯ СИНТИПА ФИЛОСОФА” НА ЕПИСКОП СОФРОНИЙ ВРАЧАНСКИ

Сава Сивриев

(Сава Сивриев, Шуменски университет „Епископ Константин Преславски”,
Шумен 9712, ул. „Университетска” 115)

Както е известно, “Митология Синтипа Философа”¹ е текст с индийски произход. В персийската литература той е познат като “Синдибаднаме”. В арабската – като “Седем везири”. Във византийската – като “Синтип Философ”². Епископ Софроний превежда от “греческого простого языка” на “болгарский краткий и простой язык”. В превода той е направил промени, които правят текста на български различен от гръцкия текст на “Митология Синтипа Философа” (1744)³.

Известно е, че след превода на своя език чуждото започва да се осъзнава като свое.⁴ През ранното Възраждане, когато още няма текстове като тези, които сега наричаме литературата, едно от правилата за книжовност е най-познати истории да се разказват по нов начин, съобразно променящата се менталност на обществото. Така Константин Огнянович в 1833 г. издава, в превод от сръбски език, просвещенска версия на житието на Алексей човек Божий. Това е един от най-познатите житийти разкази след IV век – както в книжнината на латинския запад, така и в книжнината на гръцкия и славянски изток. В началото на XIX век в превода на К. Огнянович житието на Алексей вече е в стихове. Това е явен знак за модерна изказност, а Алексей, в тази версия, е изпълнил още в ранните си години всички предписания за знание и наука, такива каквито те са според рецепцията на Просвещението в славянския православен югоизток.

Просвещенската версия, с обработката на сюжета на “Митология Синтипа Философа”, с избора от гръцки на именно този, а не на някой друг текст във Втория Видински сборник (сборник със смесено

¹ “Митология” в този текст е със значението на слово, разказ, история за Синтип.

² Киселков, В. Софроний Врачански. Живот и творчество. София, 1963, с. 139.

³ Алексиева, А. Преводните повести и романи от гръцки през първата половина на XIX в. (до Кримската война). // *Studia balcanica*, №8, 1974.

⁴ Така записалият приблизително 15 века преди Христа Петокнижието св. пророк Моисей, бидейки евреин, е писал за евреи. Книгите имат особеностите на бита, културата и нравите на еврейското общество. То е много по-различно от нашето. И пишейки, едва ли е предполагал, че Петокнижието може да бъде четено на български от българи след 1991 г. И обратно – четящият Петокнижието българин ориентира четенето към представите на своята култура, нрави на обществото и това, което по-малко го интересува, е кой е авторът на онова, което чете, какви са битът и нравите на евреите по времето на Моисей. Според механизмите на културата – към чуждото почти винаги се прилага стратегията то да бъде превърнато в свое.

съдържание), прави книгата, отчитайки оная представи за книжовност, самостоятелен книжовен труд. От всичко, което пише, епископ Софроний печата само своя "Неделник". Явно, единствено този свой сборник с проповеди той е считал за ценен. И не е сгрешил. Сборникът има осем издания до 1923 г. Превръща се, според популярната си рецепция, в така нареченото "Софроние". Но той не е литература, а словото на архиерея за пътя за спасението на човека. Тези слова се четат в църква, след литургия, което ги прави да са святи, с особено предназначение за сакралния живот на човека. "Митология Синтипа Философа", въпреки поучителния си характер, няма как да бъде четена в църква. Тя съдържа в себе си литературност, но не в това е проблемът, а в друго, че сборникът визира битовия, а не сакралния живот на човека. В сборника са разказани и анекдоти за лукави жени и лековерни мъже. Те не могат да бъдат разказвани в църква, след литургия, поради това, че поведението на мирянина или на духовника не може да допусне кощунствено деяние или словесност в това място за молитва, надежда, покаяние и святост.

Повествованието на "Митология Синтипа Философа" е сложна система на разказ в разказ, в които разкази са вписани и интересуващите ни анекдоти. Те са за неблагочестиви жени. Лукавството и уменията в лукавството на тези жени се представя в противовес на също толкова разкази, в които е показана благочестивата и целомъдрена жена. Разказите са на философите, съветници, които искат да вразумят царя. Той, по внушение на една от жените си, иска да умъртви своя единствен син, раждането на когото е чакал с години. Сина си той е пратил да учи мъдрост при Синтипа Философа. Жената на царя увещава царския син, дал обещание да мълчи седем дни, да се ожени за нея, а тя с отрова да умъртви стария и немощен цар. Благодарение на разума и просветеността, на мъдростта, благодарение на учителя Синтип Философ, на ученолюбивия и възприемчив син, благодарение и на опита на придворните философи, *се подминават тези, отварящи се врати, все от най-класически престъпления.* Дотук няма нищо смешно.

Разказите обаче, в които съпругите надхитряват лековерните си съпрузи, са впечатляващи.

Един мъж имал папагал, който говорел с човешки език. На папагала той поръчал кога го няма в дома му, да му варди стоката, и да гледа какво ще прави неговата жена. Когато се върнал в дома си, узнал от папагала, че при нея всяка нощ дохождал "някой си Миху и курвел със нея". Щом научил това съпругът, сърцето му изстинало към жената, и не искал вече да "се смеси със жената своя". Жената се разгневила и се замислила. Дошла нощта. Тя взела кафеза с птицата, близо до кафеза турила една ръчна воденица, която въртяла. Сложила пред очите на папагала едно огледало, покрила му очите, за да не гледа на друга страна, и да му се вижда, че бляскат мълнии, и сложила един мокър сунгер над главата му, да му капе

цяла нощ. Когато се върнал съпругът, папагалът казал, че цяла нощ бил дъжд, гръм и светкавици. Мъжът се уверил, че папагалът лъже, тъй като тая нощ не бил дъжд и гръм, та не приел и онова, което узнал от папагала за Миху и за жена си. Така била възстановена семейната любов.

Друга жена имала любовник воин, но харесала и неговия слуга, и се “смесила” с него. Тогава в дома ѝ идва нейният любовник. Тя крие слугата от любовника си във вътрешността на дома, но идва и нейният съпруг. Тогава тя накарала любовника си да излезе от къщата със гола сабя, и да я псува. А на мъжа си казала, че този воин се разлютил на своя слуга и иска да го убие. Слугата едва успял да намери *убежище в дома им*. От вътрешността на дома наистина излязъл и слугата. Съпругът бил възхитен от доброто, което жена му сторила на “того чуждаго сиромаха”.

В третия разказ, докато една жена “учини сас бакалина курварство”, в къщата, вместо ориз и захар, които тя купила от същия бакалин, ѝ слагат пръст, и когато носи тази пръст на мъжа си, и той я пита какво е това, тя казва, че я ритнал кон, погубила парите и прибрала пръстта, за да я пресее и да намери парите. *И тук семейното щастие се поддържа от образа на благоразумност, който жената създава за себе си.*

В четвъртия разказ жената склонява да “се смеси”, в отсъствието на съпруга си, с обикнал я млад момък, но вместо него, при нея водят собствения ѝ съпруг. Тогава тя “биеше ся главата”, “сас слези” дума, като раздира дрехите си, че вече не вярва на клетвата за вярност на своя съпруг, че у неговите думи няма истина и че не го иска вече да ѝ бъде мъж “и за много време показуваше себе, като е сердита зарад тая работа. Докле похарчи много жълтици муж ея, та и направи златия дрехи и хариза и ги и тогава учини”.

В петия разказ една лукава баба-сводница прави така, че разумна и почтена жена с измама е принудена да удовлетвори желанието, което има към нея един “безчинний курварин”, след което е върната в своя дом при съпруга си.

В шестия разказ една жена приготвила ястие за своя мъж, който орял на нивата, но на път към него минала през една гостилница. Там почивали “человеци путници” и като я виждат, задържат я, всички се “смесват” с нея и изяждат ястието, приготвено за нейния мъж, като оставят само една сладка баница. Той я пита защо само това му носи, а тя му отвръща, че през нощта е сънувала сън, и че съногадателят я е посъветвал да направи “една пита със мед размесена”, и да я даде на мъжа си да я изяде, за да им се разминат лошите събития, които биха могли да им се случат. Нейният съвет към мъжа ѝ е да яде питата с желание.

Седмия разказ е за един мъж, който обиколил света, за да запише всичките женски дяволии, но след като получава един добър урок от една жена, хвърля в огнището събраното с толкова много труд, защото разбира,

че не е успял да изучи женските дяволии и лукавщина и че “никой човек не е възможен да разумеи и да узнай на жените злината и лукавщината”.

Така събрани, разказите съставят един нов текст, в който ясно личи повествователен инвариант. Съпружеската вярност и любов се нарушава, след което, благодарение на женското умение, а и на лековерието на мъжа, порядъкът в съпружеството се възстановява. Това става чрез създаване на илюзорна действителност за любов и вярност, т.е. чрез изграждането на един нов свят, благодарение на женската съобразителност, но в който свят няма вече съответствие между видимото и действителността. Той е една видимост. Отношението към това несъответствие е *смехово*. Съпружеският живот е анекдотичен, поради това че е мним. Той е подобие. И обезсмисля въобще законът и философията на любовта, на която се основава съществуването въобще.

Причината за това са най-различни, но най-очевидните са неовладени емоции. Женските персонажи в Синтипа философа робуват на емоциите и желанията си. Това робуване не е в съответствие с вроденото априори достойнство и свобода и за да прикрият робуването, те създават видимост за достойнство и свобода, но чрез това, което епископ Софроний нарича лукавство. Но лукави са и мъжете, тъй като “смешението” обикновено се извършва от двама души.

В историята на българската книжовност анекдотите в “Митология Синтипа Философа” изглежда са първото *смехово явление*. Чрез смеха обикновено, но във възможните светове се принизява, отстранява или унищожават онова, което не може да бъде отстранено в действителния свят. Българската средновековна култура не познава смеха. Смехът не познава и времето на епископ Софроний. Както се знае, Вторият видински сборник остава в ръкопис. “Житие”-то на Софроний, което също е разказано чрез смешното и на места абсурдното, също остава в ръкопис. Единствената книга, както вече бе отбелязано, която отпечатва, е “Неделник”-ът. Това е сборник с проповеди. Присъствието на смеховото в него е недопустимо.

Явно е, че в началото на XIX век смеховото все още е в периферията на книжовните текстове на епископ Софроний, че все още то не е част от културата на времето или обратно – културата в това време не допуска в своето публичното пространство присъствието на *смеховото*? Това е обяснимо. В началото на XIX век светската култура на Българското възраждане все още *не е построена*. Тя, според природата си, предполага в себе си присъствието на смеховото. Осмиването на явленията от света и човека. Приблизително след 40-те години на XIX век светската култура се отделя от християнството. Това, че *смеховото* е един от конструктите на културата, добре личи в стоящото в началото на всички светски и нови начала творчество на Петко Р.Славейков.

В 1844 г. Христати Павлович превежда и издава в Будим “Баснословие Синтипи философа”, а в 1854 г. Н. Йоанович го преиздава.⁵ Явно едва в това време вече книгата има своята публика и своята светска необходимост.

Християнството, и в най-широкия смисъл на думата – християнската култура, не предполага смях. Не предполага осмиването на творението и на тварната природа на човека, създадена подобна на Божията. *Осмиването на Твореца, защото Бог поругаван не бива.* Така в издадения през 1989 г., по повод на 250-годишнината от рождението на св. Софроний епископ Врачански, юбилеен сборник “Катехизически, омилетични и нравоучителни писания” в Синодално издателство от Втория видински сборник са приложени само два текста – “Краткое нравоучение” и “Слово за поставление новаго архиерея”. Смяхът също не е част от светостта.

Разказаните като анекдоти сюжети за “лукавите” жени във версията “Митология Синтипа Философа” на епископ Софроний Врачански имат пред вид прелюбодеянието, наричано от него също така “конский бяс”, “конский похот”, “курварство” и пр. По проповедите и поучителните слова, в зависимост от това, на какво проповедникът спира вниманието си, защото проповедта е подвижна и се наглася съобразно онова, което е най-очевидно и проблемно в обществото, може да се възстанови битовата и нравствената картина на времето. Повечето от измамените мъже са търговци.⁶ Със сигурност търговецът в онова време представя културата на града. Той е положителен социален герой на времето. В неговите ръце е ценността на времето – парите. Търговецът спомоществува културата, книгоиздаването. Както пише и преп. Паисий, търговецът е ценен и почитан в обществото, той е част от неговия елит. Парите и съзнанието за принадлежност към елита на обществото му създават и нова идентичност.⁷ Според нея търговецът знае своята ценност, а ценността иска и своята свобода. Това естествено води и изкривяване на нравственото пространство, поради доверието към светски истини.⁸ Според нормите на новата градска култура, а не според нормите на християнството, вероятно вече е била допускана известна свобода на личното поведение. Била е допускана антропоцентричност, по правата на която са били възможни и мимолетните

⁵ Текстологичната съпоставка между превода на епископ Софроний и превода на Христати Павлович би била интересна с оглед на разбирането на отношението към смеховото в началото и в средата на века.

⁶ Дали те са търговци и в протографа на книгата, дали, бидейки търговци, те подхождат към социалната ситуация от началото на XIX век, или са пригодени от Софроний, е отделен въпрос.

⁷ Парите, впрочем, са основна тема в “Житие”-то на Софроний.

⁸ Примери от подобен род могат да бъдат прочетени на много места още в книгите на Стария Завет. Така причината за разделянето на Израилско царство и на Иудейско царство при сина на Соломон Ровоам са парите, овладяването на които е причина за светско поведение, различно от следването на нравствения закон.

пориви на емоциите, а след тях и щенията на плътта. Така в тези анекдотични побългарени разкази четем за деянията и лукавствата на жени и на обичащите жените мъже.⁹ След прелюбодеянието и след създаването на видимостта за семейна вярност, бракът се превръща в подобие и в проблемен живот, тъй като той вече е изместен встрани от предназначението и замисъла си. Въобще анекдотичното в “Митология Синтипа Философа” е отнесено не към добродетелността, а към отклонението от нравственото правило. Така чрез смеха не се осъжда човекът, а се показва отношение към отклонението от нравственото правило. *И това отклонение се отстранява чрез смеха.*

Смехово е отношението към подобията въобще във времето на XIX век – в много текстове, като “Ловчанският владика” на Т. Икономов, “Контето” на П. Р. Славейков, в прозата на Л. Каравелов и Хр. Ботев.

Участници в анекдотичното събитие в “Митология Синтипа Философа” също са сребролюбиви баби, а и врачки, с което, показано от друга гледна точка, лукавството се удвоява.

И така анекдотът в “Митология Синтипа Философа” е в периферията на книжовността на епископ Софроний Врачански. В началото на века смехът още не е станал част от културата на Българското възраждане. Причината за това е, че в това време културата все още няма светски характер и не е отделена от християнството. *Смеховото* в “Митология Синтипа Философа” е ориентирано към показването на примери на отклоненията от нравственото правило.

⁹ В плана на типологията може да се отбележи също, че анекдотът прониква и става част от руската култура във втората половина на XVIII в.